

ПРОСТОРОВИЙ ПОВОРОТ У КУЛЬТУРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

УДК 316.7:711.4

DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2026.1\(18\).05](https://doi.org/10.17721/UCS.2026.1(18).05)

Андрій МОРОЗОВ, д-р філос. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-4050-9621

e-mail: a.morozov@knu.edu.ua

Державний торговельно-економічний університет, Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО МІСТА: ВІД ОРГАНІЧНОЇ ТКАНИНИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО УРБАНІСТИЧНОГО МОДЕРНОГО ПРОЄКТУ

Вступ. Дослідження трансформації культурного простору європейського міста від органічної, символічно насиченої тканини Середньовіччя до раціоналізованих і функціонально диференційованих урбаністичних моделей Модерну, що заклали основу сучасних процесів глобалізації, стандартизації та уніфікації міського простору, актуалізують переосмислення світоглядних і філософських принципів містобудування, дозволяє виявити, яким чином зміна уявлень про порядок, раціональність і владу впливала на формування просторових практик і культурних кодів міста. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз переходу європейської культури та способу мислення від Премодерну до Модерну, що проливає світло на вирішення сучасних проблем збереження культурної спадщини та втрати ідентичності "типового міста".

Метою статті є висвітлення взаємозв'язку між філософсько-світоглядними засадами Модерну і трансформацією культурного простору європейського міста. Поставлена мета передбачає (1) порівняльний аналіз особливостей планування та функціонування середньовічного та модерного міст і (2) вплив трансформації міського середовища на творчий і когнітивний людський потенціал.

Методи. У статті використані історико-філософський, порівняльно-історичний, психологічний методи, а також метод case studies.

Результати. Показано, що зміна світоглядних основ європейської культури - від сакральної космології до раціоналізованого розуміння світу - супроводжувалася глибокими змінами в організації міського простору. Середньовічне місто формувалося як органічна тканина, що відображала релігійно-символічне уявлення про космос. Натомість урбаністика Модерну ґрунтувалася на принципах геометричної регулярності, функціональної диференціації та централізованого проєктування. Особливу увагу приділено процесу раціоналізації та "розчаклування світу", що обумовлені "Поставом" як способом розкриття буття. Показано, що модерне місто стає не лише архітектурним, а й політичним проєктом, проявом нового типу "влади над життям".

Висновки. У статті висувається і доводиться гіпотеза, що зміна історичних епох супроводжується не лише створенням нових просторових форм, а й руйнуванням матеріальних і символічних слідів попередніх культурних світів, що обмежує можливість сучасного розуміння історичного минулого. Водночас уніфікація міського середовища веде до дегуманізації та знеособлення, зменшуючи когнітивний, творчий та екзистенційний потенціал розвитку людини.

Ключові слова: місто як проєкт, культурний простір, органічна тканина, раціоналізм, Модерн, геній місця, ідентичність, Постава.

Вступ

Кожна історична епоха є продуктом специфічного "духу часу" (Г. Гегель), який, об'єктивуючись, залишає по собі "сліди" у формах образотворчого мистецтва, архітектури, філософії, релігії, права та інших форм "об'єктивного духу". У цьому сенсі матеріальна і духовна культура в межах певної історичної епохи постають як своєрідний історико-смісловий та світоглядний пласт чи шар, проникнення в який із меж іншої епохи, заснованої на відмінних світоглядних передумовах, ціннісних орієнтаціях і способах світосприйняття, є вкрай утрудненим. Відтак історія культури, якщо її розуміти як проєкцію сучасних уявлень про людину і світ на минуле, неминуче має характер лише приблизної реконструкції, що не забезпечує повноти осягнення попередніх історичних епох. Неможливість безпосередньо відчувати й пережити стародавній світ, "дух давнини", зумовлена тим, що сучасна людина перебуває в іншому герменевтичному горизонті розуміння та інтерпретації. Через це "мова" минулого виявляється лише частково перекладною на сучасну "мову".

Водночас кожна нова епоха утверджує себе не тільки шляхом створення нових матеріальних і символічних форм культури, а й через руйнування, витіснення або стирання слідів попереднього історичного світу. Пожежі,

катастрофи, пандемії, війни та соціальний хаос розмежовують епохи своєрідною завісою забуття. Тому історичне минуле постає не лише хронологічно віддаленим, а й екзистенційно недоступним, оскільки зі зміною епох змінюється спосіб мислення, спосіб буття людини (modus vivendi), і той спосіб, в який буття розкривається нам. Таким чином, історія культури у найбільш глибокій онтологічній оптиці пов'язана з "історією розкриття буття" (М. Гайдеггер).

Водночас хронологічна і екзистенційна віддаленість різних культурно-історичних епох ще більше підігрує інтерес вчених зазирнути за завісою між ними та доторкнутись до джерел і першооснов сучасності. У нашій статті ми торкнемося питання культурних особливостей європейського містобудування, адже вони є чудовою наочною ілюстрацією вищезазначеної прірви між історичними епохами та відображають глибокі зміни світогляду, що відбувалися в культурі під час зміни цих епох. Міський простір є не лише результатом економічних або демографічних процесів, а й відображенням фундаментальних світоглядних установок певної епохи. Архітектура, структура вулиць і площ, організація громадських просторів відображають загальний дух епохи - уявлення суспільства про буття та місце людини в ньому.

У даній публікації ми сконцентруємо нашу увагу на переході між середньовічною та модерною формами міста і тих тенденціях, без яких неможливо зрозуміти сучасне місто. Перехід від культури Премодерну до культури Модерну пов'язаний із глибокими інтелектуальними змінами європейської культури. Розвиток раціоналістичної філософії та наукової картини світу спричинив формування нового ставлення до простору, яке ми і збираємося дослідити.

Метою цієї статті є показати, що трансформація міської структури у XVII–XIX століттях була пов'язана з ширшим процесом раціоналізації європейського мислення та його онтологічними засадами, а саме новим способом розуміння людиною буття.

Огляд літератури. Проблема взаємозв'язку між філософськими уявленнями про порядок світу та просторовою організацією міста розглядалася в різних напрямках гуманітарних і соціальних наук – історії, урбаністики, соціології та філософії культури. Однією з класичних праць, що аналізує історичну еволюцію міста, є дослідження відомого історика архітектури та філософа техніки Л'юїса Мамфорда "Місто в історії" (Mumford, 1961). У цій роботі автор розглядає місто як культурний організм, що розвивається разом із цивілізацією, підкреслює, що структура міста відображає соціальні та духовні засади певної епохи. Важливий внесок у дослідження історичних форм міського простору зробив історик архітектури Спіро Костоф (Spiro Kostof). У праці "Сформоване місто" (Kostof, 1991) він аналізує різні типи планувальних структур - від органічних середньовічних міст до регулярних міст Нового часу, показуючи, що геометрична регулярність модерних міст є результатом нових політичних і культурних ідей. У свою чергу, італійський історик архітектури Леонардо Беневоло (Leonardo Benevolo) у книзі "Історія міста" розглядає розвиток міст у контексті соціальних і економічних трансформацій європейського суспільства (Benevolo, 1980). Соціально-філософський аспект трансформації міського простору розглядав Мішель Фуко. Мислитель показує, що простір може функціонувати як інструмент соціального контролю, а архітектура та планування міста є важливими елементами дисциплінарних механізмів влади, зокрема біовлади (Foucault, 2007). Теоретичне осмислення процесу раціоналізації модерного світу пов'язане з працями Макса Вебера, який описував модерність як епоху раціоналізації та "розчаклування світу" (Weber, 2004). Філософський аналіз взаємозв'язку між архітектурою та людським способом існування у світі представлений у працях Мартіна Гайдеггера. У творі "До питання про техніку" мислитель говорить про особливості розуміння буття в сучасну епоху, що обумовлює загальне інструментально-прагматичне ставлення людини до світу. Іншу перспективу пропонує Вальтер Беньямін, який у своїй "Філософії історії" розглядає модерність як процес руйнування культурної спадщини та накопичення історичних руїн (Benjamin, 1968).

Таким чином сучасні дослідження міста поєднують історичний, соціологічний та філософський підходи. Проте питання про взаємозв'язок між філософією раціоналізму, його онтологічними засадами та трансформацією міської просторової структури потребує подальшого осмислення. Саме ця проблема становить предмет даного дослідження.

Методи

Дослідження базується на міждисциплінарному підході, який поєднує методи історії ідей, урбаністичних студій та соціальної філософії. Основним теоретичним підґрунтям

роботи є концепція раціоналізації модерного світу, розроблена Максом Вебером. Вона дозволяє розглядати трансформацію міського простору як частину ширшого процесу культурної раціоналізації. Методологічно дослідження спирається на такі підходи:

1. Історико-філософський аналіз використовується для дослідження змін у світоглядних установах європейської культури: від середньовічної релігійної космології до раціоналістичної картини світу Модерну.

2. Порівняльний історичний метод застосовується для зіставлення різних типів міської планувальної структури: органічної середньовічної та раціональної модерної. Він також дає змогу розглядати міське планування як форму матеріалізації соціальних і культурних ідей.

3. Case study. Для емпіричної ілюстрації теоретичних положень у роботі аналізуються конкретні історичні приклади Парижу, Барселони і Києва.

4. Психологічний аналіз для вивчення впливу оточуючого середовища на когнітивні можливості людини.

Поєднання цих методів дозволяє розглядати місто не лише як фізичний простір, але і як культурний текст, у якому відображаються світоглядні установки певної історичної епохи.

Результати

Середньовічне місто як органічна тканина

Середньовічні європейські міста рідко виникали як результат єдиного архітектурного проекту. Як пише Л. Мамфорд, "Середньовічне місто не росло за планом; воно зростало як живий організм" (Mumford, 1961, p. 45). Схожу думку висловлює Леонардо Беневоло, зазначаючи: "Середньовічні міста росли без загального плану; їхні вулиці рухалися по лінії найменшого опору, адаптуючись до місцевості та існуючих меж власності" (Benevolo, 1980, p. 37). Найчастіше міста формувалися навколо ключових центрів - замків, монастирів, соборів або ринкових площ. Міська тканина характеризувалася: звивистими вулицями, нерегулярною планувальною структурою, високою щільністю забудови, відсутністю геометричної регулярності. Беневоло пояснює щільність середньовічної забудови передусім економічним фактором, а саме дефіцитом землі: "Стіни встановлювали суворі обмеження на зростання міста, змушуючи мешканців якомога інтенсивніше використовувати доступну землю" (Benevolo, 1980, p. 38). Деяко інші візуально-естетичні акценти розставляє історик архітектури Спіро Костоф, описуючи особливості середньовічної забудови наступним чином: "Середньовічні вулиці не задумувалися як прямі візуальні коридори, а як послідовності просторів, що поступово розгортаються до пішохода" (Kostof, 1991, p. 32). Костоф також підкреслює людиновимірність середньовічного простору: "Середньовічне місто було, по суті, містом для піших прогулянок, пропорційним пішоходам і сприймалося в темпі людського тіла" (Kostof, 1991, p. 32). Цей простір не був розрахований на далекі перспективи чи транспорт, натомість підлаштовувався під можливості людського руху. Таке планування відображало специфічну соціальну та символічну логіку середньовічного світу. З одного боку, тканина середньовічного міста відображала складну мережу соціальних відносин, які його створили. Мова йшла про жорстко закріплену соціальну ієрархію, що проявлялася у цеховій і стратовій системах. З іншого боку, місто було інтегроване в релігійну картину космосу, де простір мав не тільки соціальне, але й сакральне значення. Соціальна ієрархія відображала небесну ієрархію. Зв'язок земного і небесного означав, що положення в суспільстві встановлено самим Богом. "Для людини як предстваника свого стану

підкорення вищим трактується як заперука долучення до Божественного. Відповідно спроби соціальної мобільності сприймаються як гріховні та богоборчі. Обов'язок людини – займати слушне місце в структурі соціального цілого. Отже, ієрархія стає не тільки законом Універсуму, але й соціальним законодавством" (Абисова, 2013, с. 33). Благополуччя і процвітання кожного ставилися в контекст органічної єдності здорового суспільного тіла, в якому члени не лише взаємозалежні, але неминуче повинні виконувати різні, притаманні лише їм функції. Представник Шартрської школи єпископ Джон Солсберійський дуже образно проводить аналогію між суспільним устроєм та будовою тіла людини. "Князь, за його словами, відповідає голові, сенат – серцю, скарбниця – животу, хлібороб – ногам і так далі" (Gilson, 1955). Очевидно, що селянин ніколи не зможе стати князем, так само як ноги ніколи не зможуть взяти на себе функцію голови. "З уявлення про організм, чиє буття передбачає союз подібного з неподібним, схожого з несхожим (*like with unlike*), була виведена необхідність відмінностей у ранзі, професії та стані. Таким чином, індивіди, які були елементами церковних і політичних органів, були задумані не як арифметично рівні одиниці, але як соціально згруповані та диференційовані одна від одної" (Brown, 1988).

Отже, земний соціальний порядок не сприймався чимось механістичним і штучним. Навпаки, суспільство розумілося як живий організм: духовний і тілесний. В догматично-богословському плані Церква (зібрання віруючих) розумілася як Тіло Христове. В культурному плані середньовічне місто було таким "духовним організмом", у якому релігійні інститути визначали структуру суспільного життя (Mumford, 1961, p. 47). Ця структура була орієнтована на сакральний центр. У місті центром зазвичай був собор, що символічно пов'язував міський простір із божественним порядком. "Середньовічне місто було, перш за все, духовною спільнотою; над його соціальними інститутами домінувала Церква, а над його горизонтом – собор... Собор став видимим символом середньовічного міста та його колективного життя" (Mumford, 1961, p. 48). Така ієрархічність відображалася, звісно, й у просторовій символіці європейського міста, його сакральній топографії, де виникали онтологічні опозиції верх-низ, центр-периферія. Гора і центр символізували священну, Богом освячену владу, а низ і периферія – соціальні "низи". Якщо дозволяв рельєф, то замок короля чи сеньйора, як правило, розташовувався на вершині гори чи пагорба, у добре захищеному високими стінами "високому князю місті", а на центральній площі міста зводили головний кафедральний собор. В той же час, бідні квартали селян і ремісників були винесені на околиці міста, за мурами, внизу під горою, у ярах.

Середньовічна метафора суспільства як тіла важлива ще в одному аспекті, а саме з точки зору ідентичності. При чому, ідентичність мала метафізичне підґрунтя. Кожна людська особистість, згідно з християнськими уявленнями, має свою метафізичну сутність – індивідуальний, притаманний лише їй, безсмертний "дух", який і робить цю особистість саме такою, а не іншою: унікальною і неповторною, не схожою на інших. За аналогією до індивідуальної сутності, місто як духовний організм також мало унікальну духовну сутність. За уявленнями давніх римлян, це був дух міста, *genius loci*, який власне і створював неповторну атмосферу місцевості. Пізніше в епоху Середньовіччя *genius loci* під впливом християнської теології поступово трансформувалася в образ ангела-покровителя різних місцевостей і народів,

дух (в схоластичній термінології "інтелект"), який охороняє місто та наставляє його мешканців (згадки про ангелів міст можна знайти в творах Псевдо-Діонісія Ареопагіта, св. Іоанна Златоуста, Оригена, св. Климента Олександрійського, св. Томи Аквінського та ін. представників патристики і схоластики). Так як і давньоримський "геній міста", його середньовічний аналог ангел-покровитель міста (у випадку м. Києва – навіть архангел) був джерелом ідентичності міста, його унікальної сутності. В епоху класицизму англійський поет і письменник Олександр Поуп (*Pope*) здійснив ре-інтерпретацію поняття геній міста і перетворив його на архітектурний і дизайнерський принцип. Для нього *genius of the place* – це не метафізична ангельська сутність, але й не проста алегорія. Це внутрішній характер ландшафту, природна форма, без врахування якої неможливо створювати і організовувати простір, адже вона диктує архітектору, що він має робити. "Все має бути пристосоване до духу (*genius*) і призначенню місця, а краса не повинна бути нав'язана йому силою, а повинна бути його наслідком" (Pope, 2011, p. 30). Дух як природна особливість місцевості, до якої повинен дослухатися архітектор, є тим, що робить будь-яке місце саме цим неповторним місцем, його "душею" і "серцем".

Раціоналізація і "розчаклування світу"

Починаючи з XV століття і далі європейська культура переживає масштабну інтелектуальну трансформацію. На зміну релігійній космології приходить наукова картина світу, заснована на ідеях математичного порядку та раціонального пояснення природи. Макс Вебер описував цей процес як раціоналізацію та "розчаклування світу". Він зазначав, що модерна епоха характеризується дедалі більшим витісненням релігійних уявлень раціональним знанням. У роботі "Наука як покликання" він зазначав: "Принципово більше не існує таємничих, непередбачуваних сил, що втручаються у світ; навпаки, можна – принаймні в принципі – опанувати всі речі за допомогою розрахунку. Це означає: світ розчаклований" (Weber, 2004, p. 18). Реальність втрачала сакральний вимір і відбувалася заміна релігійно-символічного бачення світу "інструментально-раціональним" (З. Бауман). У результаті світ починає сприйматися як об'єкт розрахунку, аналізу та технічного перетворення, де над-природні духовні сили (душі, духи, ангели) були витіснені матеріальними силами природи. Зігмунт Бауман, характеризує модерний світогляд, підкреслював зв'язок між раціоналізацією та прагненням до впорядкування світу: "Модерність означає насамперед прагнення до порядку. Вона полягає у постійному зусиллі зробити світ передбачуваним, керованим і підпорядкованим раціональному плану" (Bauman, 1989, p.51).

Мартин Гайдеггер дивиться на ситуацію значно глибше – з точки зору того, яким способом буття відкривається нам. Він зазначає, що в епоху Модерну буття постає і розкривається для людини не як божественне творіння *ens creatum*, а як об'єкт для уявляючого суб'єкту. Світ стає тим, що можна поставити перед собою: виміряти, розрахувати, організувати та технічно освоїти. Виникає епоха суб'єктності: істина дедалі більше пов'язується ні з тим, як речі самі себе являють ("алетейя" як не-прихованість), а з тим, як суб'єкт їх представляє, засвідчує і контролює. Звідси виростає і новоевропейська наука, і технічне ставлення до світу. Кульмінація Модерного світобачення є *Gestell* ("постав" або в англ. перекладі "*enframing*"). Це така рамка-установка сучасної епохи, в якій все суще розкривається як ресурс, як запас (*standing-reserve*), що стоїть у наявності, який треба витягти, врахувати, розподілити,

використовувати. Наприклад, річка чи ліс відтепер постають в очах людини не у своїй природній красі, а гідроенергетичним ресурсом, елементом системи управління, виробництва, інформації. "Поставом називається той спосіб розкриття прихованої таємниці суцього, який керує сутністю сучасної техніки, сам не будучи нічим технічним... По-ставом ми називаємо збираюче начало тієї установки, яка ставить, тобто змушує людину виводити дійсне з її потаємності способом поставлення її як такої, що є в наявності" (Heidegger, 1977, p. 12).

Зміни Модерного світорозуміння і способу, у якій постає для нас буття, торкнулися й організації простору. Місто почало розглядатися як система, яку можна раціонально спроектувати. Миський простір став одним з проявів Поставу. Костоф пише: "Ідеальне місто епохи Відродження базувалося на геометрії, симетрії та чіткому впорядкуванню простору" (Kostof, 1991, p. 55). Це диктувало нову конфігурацію вулиць та міської забудови в цілому, де замість лабіринту вузьких вуличок поставали прямі вулиці і осьове планування, що стали "засобом наведення візуального порядку в місті": "На відміну від середньовічного міста, форма якого була результатом поступового зростання, планування епохи Відродження прагнуло чіткості, регулярності та візуального порядку". (Kostof, 1991, p. 56). Водночас варто навести позицію Л. Мамфорда стосовно захопленості митців Відродження раціональним порядком, який мав замінити ірраціональну органічну тканину (*irregular fabric*) міської забудови: "Геометричний порядок, нав'язаний місту, часто жертвував багатством і різноманітністю середньовічного міста" (Mumford, 1961, p. 60). Під "багатством" міста Мамфорд, очевидно, розуміє не фінансове-економічне багатство, а соціальну і культурну різноманітність та архітектурну багатшаровість, що створювалися поступово в процесі багатшарової історії. "Багатство середньовічного міста полягало в його нерівномірності (*irregularity*), складних візерунках вулиць, провулків та дворів, кожен з яких відповідав конкретним соціальним та економічним функціям, і кожен був свідченням століть адаптації... У містах, що модернізувалися, старі двори, вузькі провулки та невеликі нерівні ділянки часто зносилися, щоб звільнити місце для широких бульварів та упорядкованих кварталів; старі соціальні та комерційні мережі були розірвані" (Mumford, 1961, p. 62). Пекарні, ковальні, ремісничі майстерні, лавки, ринки, будиночки – все це зносилося, стираючи інтимну складність (*intimate complexity*), непередбачуваність, асиметричність та різноманіття старовини. Це призводило до уніфікації та культурному збідненню, адже *багатство культури полягає саме у різноманітності та квітучій вигадливій складності та спонтанній непередбачуваності і не запрограмованості наперед*. "Прагнення до геометричного порядку призвело до руйнування складних візерунків (*patterns*), що природно виростали протягом століть; місто стало уніфікованим за планом, але збіднило за соціальною структурою... Місто знайшло впорядкованість, але *втратило свою душу* [курсив наш]" (Mumford, 1961, p. 63).

Можемо продовжити думку Мамфорда далі і сказати, що науково-технічний прогрес Модерну призвів, з одного боку, до спрощення і збіднення культурної складності, а з іншого боку, до втрати міст своїх *"genius of the place"* (точніше – віри в них), всього того, що створювало неповторну атмосферу міста і було джерелом його унікальної ідентичності. І справа не лише в секуляризації і процесах розчаклування світу, його раціоналізації, в якому не залишилося місця для віри в метафізичних

ангелів-покровителів міст. А в тому, що механічне бачення світу, що заступило попереднє органічне світобачення, поклато початок процесам уніфікації і стирання ідентичностей, де у міста все менше і менше стає свого особливого характерного обличчя. Сучасний архітектор Кристиан Норберг-Шульц пише, що "місце – це простір, що володіє визначеним характером... Априорі кожне місце характеризується своїм власним генієм" (Norberg-Schulz, 1979, p. 17). Ідентичність передбачає орієнтацію на геній місця. Жити, мешкати (*dwelling*) – це належати до якогось місця з його неповторним рельєфом, кліматом, культурною специфікою, бути укоріненим в цьому місці, без чого неможливо відчувати себе вдома. На думку автора, "архітектура означає візуалізацію генія міста" (Norberg-Schulz, 1979, p. 22). Втім, архітектура доби Модерну, за твердженням Норберга-Шульца, часто ігнорувала геній місця, внутрішній характер простору, і відтоді міста почали втрачати свою ідентичність. У науковій картині світу саме поняття "геній міста" щезає не лише як метафізична над-природна сила, але й як художня алегорія.

Історичні кейси раціональної урбаністики

Одним із найвідоміших прикладів модернізації міста була реконструкція Парижа в XIX столітті під керівництвом барона Османа. У ході реконструкції значна частина середньовічних кварталів була знесена. На їхньому місці з'явилася система широких бульварів та регулярних проспектів. Як зазначає Л. Мамфорд, ці перетворення перетворили Париж на символ модерного адміністративного міста. "Цілі райони середньовічного міста були знесені, щоб побудувати однорідні бульвари, які зараз характеризують сучасне планування Парижу" (Mumford, 1961, p. 55). За свідченням істориків, Осман зніс понад 12 тис. старих будівель для того, щоб проложити нові проспекти і бульвари. Вальтер Бен'ямін пише: "Справжньою метою роботи Османа було захистити місто від громадянської війни. Він хотів назавжди зробити неможливим зведення барикад у Парижі... Ширина вулиць має на меті зробити їх зведення неможливим, а нові магістралі мають відкрити найкоротші шляхи між казармами та робітничими районами" (Benjamin, 1969, p. 159–160).

Іншим прикладом раціонального планування був план розширення Барселони, розроблений Ільдефонсом Серда у 1859 році. Проект став спробою вирішити проблеми перенаселення (адже місто було затиснутим в середньовічних стінах) і високу смертність через відсутність нормальних санітарних умов. По суті, Серда перетворив Барселону на мегаполіс із сучасною інфраструктурою, водо- і газо-проводами, каналізацією, тротуарами. План передбачав поділ міста на сектори по 20 кварталів, широкі проспекти, зелені паркові зони. Реконструкція міста була спрямована на покращення санітарних умов та забезпечення рівного доступу до світла і повітря. П'єр Аурелі, сучасний історик та теоретик архітектури, професор Йельського університету, у роботі "Можливість абсолютної архітектури" характеризує цей проект у термінах Фуко: "План Серди для Барселони ... проілюстрував роль урбанізації як нової форми біополітичного правління" (Aureli, 2011, p. 87). В його інтерпретації план реконструкції міста – раціональна, всеохоплююча, інфраструктурно організована міська система, де впорядковані життєвий простір і рух населення.

Київ – ще один кейс, який ілюструє перехід від середньовічної до сучасної організації простору. На цей раз радикальна зміна міського ландшафту сталася унаслідок катастрофи. Велика пожежа на початку XIX ст. знищила значну частину історичної дерев'яної забудови

району Подолу. "Після катастрофічної пожежі 1811 Поділ втратив традиційну нерегулярну мережу вулиць, яка у своїх основних рисах залишалася незмінною з XI ст., і отримав нове планування із прямокутними кварталами за проектом архітектора В. Гесте (збереглося лише кілька ділянок старих вулиць)" (Івакін, Вортман, 2013, с. 407). Вже після пожежі було зведено новий Контрактний будинок, ринки, річковий порт. Згодом, "у XIX – на поч. XX ст. у припортової зоні та на північ від Подолу сформувалися промислові райони, серед масової малоповерхової житлової забудови почали з'являтися прибуткові будинки" (Івакін, Вортман, 2013, с. 407). За новим проектом було створено нову регулярну планувальну структуру району, в якій від старого середньовічного Києва практично нічого не залишилося, окрім кількох кам'яних церков і садиб.

Простір як інструмент соціальної влади

Костоф пояснює нове централізоване планування з новою централізованою владою, яка прийшла на зміну феодалній міжусобиці. "Сплановане місто епохи Відродження часто слугувало демонстрацією князівської влади та контролю" (Kostof, 1991, р. 62). Звичайно, таку саму характеристику можна було б дати й середньовічному місту, якби не одне "але". Справа в тому, що влада середньовічного монарха та новоевропейського правителя – це різні типи влади, у них різний спосіб легітимації (за М. Вебером). В добу Модерну традиційна влада поступово заміщується на раціонально-бюрократичну. Нові форми соціального управління породжують нову раціональну організацію простору. Регулярна мережа вулиць, широкі проспекти та відкриті площі полегшували контроль над міським середовищем, окремими індивідами і населенням в цілому. Тут доречно пригадати концепцію біо-політики видатного філософа Мішеля Фуко, який писав: "Під біополітикою я розумію спробу, починаючи з XVIII століття, раціоналізувати проблеми, поставлені перед практикою управління явищами, – тривалість життя, раса..." (Foucault, 2007, р. 66). Для Фуко біо-політика здійснює "владу над життям" через дисциплінарні методи і раціональне управління. Це влада, яка "змушує жити і дозволяє померти". Цим вона відрізнялася від старої монархічної влади суверена, яку він називає "владою над смертю", що має "право вбивати і дозволяти жити". Філософ зазначає: "В епоху Просвітництва стара влада смерті, що символізувала владу суверена, була замінена управлінням тілами та розрахунком управління життя" (Foucault, 2007, р. 59). У цій оптиці "влади над життям" стає зрозумілим перехід від органічної середньовічної забудови до модерного міста-проекту. Регулярне геометричне планування, що включало розширення вулиць, проведення центрального водопроводу і каналізації, створювало простір, який легше спостерігати, контролювати, підтримувати санітарний і правовий порядок. Як зазначає Фуко, в Модерні "проблема міста була переважно проблемою циркуляції" (Foucault, 2007, р. 58), точніше проблемою контролю над циркуляцією: людей, товарів, транспортних потоків, води, повітря тощо. Дисциплінарні інститути Модерну, такі як школи, заводи, казарми, шпитали також будувалися за певними регулярними планами. Таким чином модерне місто стає не лише архітектурним, а й політичним проектом.

Руйнування історичної пам'яті

Отже, модернізація міст, окрім позитивних моментів, часто супроводжувалася негативними явищами: знищенням мережі старовинних вулиць, будівель, місць, що не вписувалися в новий план. Все це, якщо подивитись глибше, у світлі гайдеггерівського "поставу" – перестало

сприйматися владою як корисний технічний ресурс. У результаті зникали матеріальні форми, у яких був втілений "дух часу" попередніх епох. Тут варто було б коротко згадати історіософську концепцію Вальтера Беньяміна, де історія постає не як лінійний прогрес, а як накопичення руїн і слідів катастроф, серед яких живе кожна нова епоха. Ілюструє цю філософію історії образ "ангела історії", натхненний картиною "Angelus novus" відомого німецького художника-експресіоніста Пауля Клеє. Ангел історії, що звернений у минуле, бачить не послідовність подій, а суцільний катаклізм і лихо, що безупинно руйнують, немов буря, все на своєму шляху, прикриваючись красивими гаслами свободи і прогресу. "Там, де ми бачимо ланцюг подій, він (ангел) бачить одну-єдину катастрофу, яка безперестанно нагромаджує уламки на уламки і скидає їх перед його ногами. Але з небес дме буря; вона так сильно зачепилася за його крила, що ангел більше не може їх скласти. Ця буря невідворотно несе його в майбутнє, до якого він звернений спиною, в той час як грудка уламків перед ним росте вгору. Цю бурю ми називаємо прогресом" (Benjamin, 1968, р. 77). Зворотнім боком прогресу історії, що пишеться переможцями, є забуття нездолених, тих, хто потерпав від несправедливості, насилля, експлуатації, репресій з боку переможців. Тому Беньямін і пише, що оскільки історія – це не просто спокійна передача традиції і не мирна наступність поколінь, то задача історика "гладити історію проти шерсті", відшуковуючи приховане і "пригладжене" в офіційній історії варварство і пригнічення тих, хто програв.

У контексті урбаністики це означає, що перехід від середньовічного міста як органічного, історично насиченого різноманітного простору до сучасного міста як раціонального, проектного та функціонально розчленованого простору можна розглядати як втілення "бурі прогресу". Пожежі, катастрофи, адміністративні реформи та модернізаційні плани європейських міст стають матеріальним проявом того, що минуле не лише руйнується фізично, а й поступово стирається з колективної пам'яті. "Немає жодного документа цивілізації, який одночасно не був би документом варварства" (Benjamin, 1968, с. 78), – справедливо зазначає Беньямін. Цю тезу в контексті нашого дослідження можна застосувати й при аналізі трансформації європейського міста. В оптиці Беньяміна можна дивитися на реконструкції міст не з боку реформаторів, а з боку потерпілих від цієї реформації соціальних груп та знищених матеріальних артефактів.

Гомогенність і уніфікація культурного простору як дегуманізація і втрата ідентичності: когнітивний аспект.

Вище ми зазначали, що місто Середньовіччя було органічною живою тканиною з високим ступенем нерегулярності і варіативності, що забезпечували строкатість і різноманітність культурних форм та запобігали стандартизації та уніфікації. Але чи не є ці ж риси притаманними самій природі людини, чи не відображають вони глибинні потреби її мислення і буття? Якщо машині властивий автоматизм, симетричність і рівновага, безкінечне відтворення і повторення однакових, абсолютно ідентичних актів, то людина має здатність до урізноманітнення життя, до варіативних, спонтанних і асиметричних, неповторюваних дій. Експериментально підтверджений факт: навіть при повторенні однакових дій, рухи людини ніколи не є тотожними. Микола Берштейн називав це явище "повторенням без повторенням" (Berstein, 1967). Як дії людини, так і сама людина ніколи не є тотожною самій собі завдяки саморозвитку. При цьому ця нетотожність є не дефектом чи патологією, а

навпаки перевагою людини над машиною. Світ в широкому сенсі слова (в тому числі – суспільство, міське середовище), що людина практично освоює та змінює відповідно до своїх потреб, також набуває ознак людськості завдяки різноманітності і не-уніфікованості. У свою чергу, оточуюче середовище міста зворотно впливає на людину, формує і естетично "виховує" її; від того, наскільки олюдненим є це соціокультурне середовище, залежить і те, наскільки олюдненою буде людина як його продукт.

Варіативність і незапрограмованість, гнучкість людського мислення і поведінки, деякою мірою їхня непередбачуваність, є умовами для подальшого розвитку, навчання, адаптації людини, її здатності до творчості як процесу постійного творення нового. Психічно здорова система здатна до певних відхилень та імпровізацій, тоді як зниження інтелекту проявляється через негнучкість, дію за стереотипом, шаблоном тощо. Але чому можлива ця варіативність і нетотожність у способі буття людини? Вона виникає через те, що людина ніколи не знаходиться у стані повної психічної і духовної рівноваги. Нейробіолог Карл Фрістон (*Karl Friston*) писав, що існує певний когнітивний дисбаланс між очікуванням суб'єкта (модельованням світу, когнітивними схемами) і реальним досвідом, завдяки чому жива система бачить "помилки передбачення" (*prediction error*) і може вчитися на них, тобто корегувати саму себе, постійно оновлюватись, бути "відкритою" системою. І хоча мозок намагається мінімізувати "помилки передбачення", все ж вони дуже корисні для розвитку людини. Адже якщо навколишнє середовище занадто передбачуване, то зникають стимули для активності мозку і оновлення когнітивних моделей – система перестає вчитися і бути відкритою. "Несподівані події викликають "помилки прогнозування... Помилки прогнозування відображають новизну, яку потрібно пояснити". (цит. за: Clark, 2016, р. 42).

Психолог Жан Піаже пояснює варіативність людського мислення схожим чином, але в інших термінах. Він зазначає, що з одного боку, ми прагнемо підігнати ("асимілювати") світ під наші старі уявлення, а з іншого боку – коли існуючі когнітивні схеми не працюють – ми змушені перебудувати їх (здійснювати "акомодацію"). "Акомодація - це будь-яка модифікація асиміляційної схеми чи структури, спричинена елементами, які вона асимілює" – писав Піаже. Тож психічний (в т.ч. інтелектуальний, моральний, естетичний) розвиток починається там, де асиміляції виявляється недостатньо, наростає "психічний дисбаланс" і потрібна перебудова когнітивних структур заради встановлення нового "психічного балансу". "Когнітивний розвиток переходить від станів рівноваги до станів нерівноваги, а потім до нових рівноваг" (Piaget, 1985, р. 91). У свою чергу, дисбаланс між очікуванням і досвідом наростає тоді, коли середовище навколо нас є складним і різноманітним за своєю структурою. Саме таке середовище сприятиме розвитку людини і творчим пошукам нових нестандартних рішень, а відтак виконувати гуманістичну функцію. Відповідно, за цією логікою, одноманітне, гомогенне, передбачуване середовище не спонукатиме людину до змін звичних когнітивних схем, до виходу із "зони комфорту", і в кінцевому рахунку дегуманізує людину, її креативний потенціал.

Тож, підсумуємо. *Іррегулярне, органічно складне міське середовище забезпечує більше стимулів для мозкової активності: створює умови для постійного когнітивного та поведінкового дисбалансу, стимулюючи варіативність дій, спонтанність та нестандартні ходи. Типова, регулярна забудова з кварталами, що*

повторюються, забезпечує високу передбачуваність, що полегшує автоматизацію мислення, знижує варіативність дій і обмежує необхідність пошуку нестандартних рішень. Коли ми порівнюємо живу тканину середньовічного простору з новоевропейським раціонально-механістичним індустріальним порядком, то на нашу думку, середньовічне місто більш *людювимірне* за рахунок як раз цих вищезазначених рис варіативності, спонтанності, органічної непередбачуваності, неспроєктованості "згори", а новоевропейське місто менш *людювимірне* за рахунок процесів стандартизації, уніфікації, раціонального планування. Середньовічне місто є живим "повторенням без повторення" (М. Берштейн), яке притаманне людині. Новоевропейський проєкт імпліцитно містить в собі тенденцію до применшення варіативності, що потенційно може призвести до збіднення людського досвіду, його типізації, що ми і бачимо із подальшого історичного розвитку модерного міста, коли воно стає індустріальним.

Взагалі, з появою індустріального міста інструментально-раціональний світогляд породжує тенденцію до типізації житла, його серійності. Простір, що колись був якісно неоднорідним, стає серію взаємозамінних фрагментів. Це особливо стало помітним в масовому житлі ХХ ст., що розкрило і довело до кульмінації все те, що приховано містилося в ранньому Модерні. Однакові будинки з уніфікованими фасадами та плануваннями квартир, схожі один на одного нові мікрорайони на околицях, стандартні генеральні плани міст, порядкові номери вулиць замість традиційних назв (як у Нью-Йорку) – все це було тенденцією до уніфікації і наближення до тотожності. Середовище, маршрути і враження стали одноманітними, позбавленими унікальності і своєрідності, "іншості". І тут знову хочеться підкреслити когнітивний аспект. Коли в архітектурному плані все стає передбачуваним, тим самим знижується якісна різноманітність людського досвіду, спрощується і примітивізується складність сприйняття. Типовість і одноманітність серійної міської забудови легко "зчитується", не потребує великих інтелектуальних чи естетичних зусиль. Відповідно і людське сприйняття автоматизується, перестає бути живим, а значить творчим і варіативним.

Гомогенність міської однотипної забудови, особливо у великих масштабах, де "оку немає за що зачепитися", породжує те, що В. Франкл називав "екзистенційний вакуум" – відчуття внутрішньої порожнечі, спустошеності, депресії. Як справедливо запитує американська письменниця і громадська активістка Джейн Джейкобс (*Jane Jacobs*) в книзі "Смерть і життя американських міст": "Чи хтось припускає, що в реальному житті відповіді на будь-які з найголовніших питань, які хвилюють нас сьогодні, будуть отримані в однорідних поселеннях?". Письменниця критично ставиться до втрати "живої тканини" міста і його надмірної раціоналізації. Для неї місто – це жива, самоорганізована система взаємодій, де обов'язково мають бути різноманітні за віком та архітектурою будівлі, а не однакові квартали. Старе місто мало свій людський шарм, з яким людина "обмінювалася" своїми поглядами немов у танці: "Під удаваним безладом і хаотичністю старого міста, ховається дивовижний порядок для підтримки безпеки вулиць та свободи міста. Це складний порядок. Його суть полягає у складності використання тротуарів, що приносить постійну зміну поглядів. Цей порядок повністю складається з руху та змін, і хоча це життя, а не мистецтво, ми можемо химерно назвати його мистецькою формою

міста та порівняти його з танцем – не з простодушним точним танцем, де всі одночасно піднімаються на ноги, кружляють в унісон та кланяються разом, а зі складним балетом, у якому окремі танцюристи та ансамблі мають свої відмінні партії, які дивовижним чином підсилюють одна одну та складають упорядковане ціле. Балет хорошого міського тротуару ніколи не повторюється, і в будь-якому місці завжди сповнений нових імпровізацій" (Jacobs, 1961, p. 84). Ця цитата добре перегукується з характеристикою Спіро Костофа середньовічного міста, яке було орієнтоване на пішохода та створювало візуальні коридори, які поступово розгорталися перед очима подорожувача. Але сучасні тенденції типізації, що розпочалися в добу Модерну, вбивають місто, його складний і вишуканий танок: однакові будинки породжують однакові життєві сценарії, через що зникають випадковості та відчуття новизни (Джейкобс називає це "саморуйнування багатоманітності").

На цю ж тему раціональної стандартизації та уніфікації модерного міста і втрати ним ідентичності розмірковує сучасний голандський теоретик архітектури, член американського філософського товариства Рем Колхас (*Rem Koolhaas*). В роботі "*Generic city*" (в перекладі: типове, загальне, середньостатистичне місце) він описує кінцевий рух раціоналізації європейської урбаністики. Подібно до того, як Постмодерн є гіперболізацією і радикалізацією всіх тенденцій Модерну, так і *generic city* (тут і далі в тексті без перекладу) є радикалізацією всіх тенденцій модерного міста. Це одне з типових, нічим не примітних міст без унікальної історії – місто *tabula rasa*, що або виростало на пустому місці, або повністю зайняло собою те, що там існувало до нього. Воно є містом без самобутньої ідентичності, де всі елементи схожі і взаємозамінні, де немає опозиції центр-периферія, вгору-вниз, робота-дозвілля, минуле-теперішнє тощо. Колхас говорить про "конвергенцію" різних міст в одне за рахунок скидання ідентичності. "Стирання відмінностей є свідомим рухом від багатоманітності до уніфікації" (Koolhaas, 1995, p. 4–5). При чому, сам автор характеризує цю тенденцію до уніфікації доволі позитивно – як "рух звільнення" та свободу від обмежень. "Ідентичність централізує, вона наполягає на сутності, на точці", – пише Колхас. Це центричний спосіб мислення, "центричне програмування", де "центр мислиться як осередок всіх смислів і цінностей, як джерело всіх значень" (Koolhaas, 1995, p. 4–5). Але рано чи пізно місто розростається до гігантських масштабів, наростає дистанція між центром і периферією, і центр "видихається", перестає виконувати взяті на себе функції і зобов'язаності смислового центру. Ріст міста передбачає, що центр потрібно оновлювати і модернізувати. Це означає амбівалентну ситуацію, коли "центр має бути водночас і древнім, і сучасним, і максимально статичним, і максимально динамічним" (Koolhaas, 1995, p. 7). Але така модернізація і консервація призводить до поступового зникнення аутентичності. "*Generic city* – це місто, звільнене від гравітації центру та гамівної сорочки ідентичності. У ньому немає нічого, крім відображення актуальних потреб та актуальних можливостей. Це місто без історії. Воно досить просторе для кожного. Воно просте та легке. Якщо воно стає недостатньо містким, воно просто розширюється. Якщо воно стає занадто старим, воно просто самознищується і вибудовує себе заново. У будь-якій його точці однаково цікаво та нецікаво. Воно поверхневе як ангар голлівудської студії. Воно може виробляти ідентичність до ранку кожного наступного понеділка" (Koolhaas, 1995, p. 8). Цікаво, що такі сучасні європейські міста як Париж,

Лондон чи Барселона, з точки зору архітектора, не зважаючи на їхню багату історію, поступово також перетворюються на *generic city*. Підсумовуючи думку Р. Колхаса, можна ще раз зауважити, що процес стирання ідентичності унікального обличчя міста ("генія міста"), перетворення його в безлике *generic city* – це закономірний результат і кульмінація тих філософських, культурних і світоглядних процесів і тенденцій, що були закладені в ранній період Модерну.

Дискусія і висновки

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що перехід від середньовічного міста до модерного був не лише зміною архітектурних форм або принципів планування, а насамперед виявом глибокої світоглядної трансформації європейської культури. Зміна міського простору відображала зміну самого способу буття людини у світі: від укоріненості в органічному, символічно насиченому та історично нашарованому середовищі, до існування у просторі, який дедалі більше мислиться як об'єкт раціонального конструювання, обчислення й управління. У цьому сенсі веберівська ідея раціоналізації дозволяє побачити модерне місто як один із найвиразніших просторових виявів "розчаклування світу". Якщо середньовічний міський простір зберігав у своїй структурі сліди традиції, сакральної ієрархії та стихійного історичного становлення, то модерне урбаністичне мислення прагнуло підпорядкувати місто логіці порядку, прозорості, передбачуваності й функціональної доцільності. Місто перестає бути живим історичним організмом і дедалі більше постає як впорядкований механізм, в якому цінність має насамперед те, що піддається організації, контролю та ефективному використанню.

Хайдеггерівська критика новочасного мислення поглиблює це розуміння, оскільки дає змогу інтерпретувати модерну перебудову міста як наслідок такого способу відкриття світу, за якого суще постає передусім як наявний ресурс для впорядкування і технічного опанування. У цій перспективі міський простір уже не переживається як місце людського перебування, в якому проявляється буття речей в їх не-прихованості, а редукується до об'єкта проектування. Особливо важливою для осмислення цих процесів є думка Вальтера Беньяміна, для якого модерність невіддільна від досвіду руйнування традиційного середовища існування. Те, що модерний урбанізм проголошував як оновлення, прогрес і очищення міського простору, у філософській перспективі постає також як розрив із пам'яттю, знищення історичних нашарувань і втрата тих форм повсякденного досвіду, в яких місто було носієм колективної історії. Новий порядок народжується через стирання старого міського тексту, а разом із ним і тих способів бачити, пам'ятати й переживати місто, що формувалися століттями. У цьому контексті особливо продуктивною є оптика Зигмунта Баумана та Мішеля Фуко, які показують, що модерність нерозривно пов'язана не лише з творенням порядку, а й з постійною боротьбою проти амбівалентності, невпорядкованості та спонтанності. Модерне містобудування можна зрозуміти як просторовий вираз саме цього прагнення: усунути хаотичне, неоднозначне, історично надлишкове і замінити його прозорою та адміністративно керованою структурою. Саме тому модерна урбаністика виявляється спорідненою з ширшими механізмами дисципліни, класифікації та біополітики.

Аргументовано, що гомогенізація та уніфікація міського простору є не лише естетичною чи функціональною трансформацією, а глибоким антропологічним зсувом, який суперечить самій природі людини як відкритої,

варіативної системи, що саморозвивається, творить нове, ніколи не повторюючись абсолютно. Спираючись на нейробіологічні (К. Фрістон), психологічні (Ж. Піаже) та культурно-урбаністичні (Дж. Джейкобс, Р. Колхас) підходи, було продемонстровано, що людське мислення і розвиток можливі лише за умов когнітивного дисбалансу, новизни та структурної складності середовища. Відповідно, була висунута гіпотеза, що органічно сформоване, іррегулярне міське середовище виступає як гуманістичний простір, що стимулює творчість, адаптацію та індивідуалізацію досвіду. Натомість модерний і постмодерний урбаністичний проект, орієнтований на стандартизацію, передбачуваність і серійність, редукує цю складність до повторюваних, взаємозамінних форм, що спричиняє когнітивну автоматизацію, зниження варіативності мислення та збіднення екзистенційного досвіду. У цьому сенсі органічне місто постає як "людиновимірне", а уніфікований простір як дегуманізований. Кульмінацією цієї тенденції є феномен "generic city" (Р. Колхас), де стирання ідентичності та історичної пам'яті стає принципом організації простору. Дискусійним залишається питання про моральну оцінку такого "типового міста" без культурно-історичної глибини, і відповідно екзистенційну наповненість чи автентичність буття його мешканців.

Джерела фінансування: Автор заявляє про відсутність зовнішнього фінансування для проведення цього дослідження та підготовки рукопису до публікації.

Список використаних джерел

- Абисова М.А. (2013). Еволюція соціально-філософських поглядів на проблему соціальної нерівності: античність та середньовіччя. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2013. - № 2. - С. 32-35. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_2_8
- Івакін Г.Ю., Вортман Д.Я. (2013). Поділ, істор. місцевість у Києві. *Енциклопедія історії України*: Т. 9: Па-Прик / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Наукова думка <http://www.history.org.ua/?termin=Podil>
- Aureli, P. V. (2011). *The possibility of absolute architecture*. MIT Press.
- Bauman, Z. (1989). *Modernity and the Holocaust*. Cornell University Press.
- Benevolo L. (1980). *The history of the city*. MIT Press.
- Benjamin W. (1968). Theses on the philosophy of history. In H. Arendt (Ed.), *Illuminations* (H. Zohn, Trans.). Schocken Books.
- Benjamin W. (1969). Paris: Capital of the nineteenth century. *Perspecta*, 12, 165–172. <https://doi.org/10.2307/1566965>
- Berstein N. (1967). *The Co-ordination and Regulation of Movements*, Pergamon Press.
- Brown, H. P. (1988). *Egalitarianism and the generation of inequality*. Clarendon Press.
- Clark A. (2016). *Surfing Uncertainty: Prediction, Action and The Embodied Mind*. Oxford University Press.
- Foucault M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. Tr. by G. Burchell, ed. by M. Senellart. Palgrave Macmillan.
- Gilson, E. (1955). *The history of Christian philosophy in the Middle Ages*. Random House.
- Heidegger, M. (1977). The question concerning technology. *The question concerning technology and other essays*. Ed. by D. F. Krell. Harper & Row.

Andriy MOROZOV, DSc (Philos.), Prof.
 ORCID ID: 0000-0003-4050-9621
 e-mail: a.morozov@knute.edu.ua
 State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*, Random House.
- Koolhaas R. (1995). *The generic city*. Monacelli Press.
- Kostof, S. (1991). *The city shaped: Urban patterns and meanings through history*. Bullfinch Press.
- Mumford L. (1961). *The city in history: Its origins, its transformations, and its prospects*. Harcourt, Brace & World.
- Norberg-Schulz, Ch. (1979). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli Press.
- Piaget J. 1985 *The Equilibration of Cognitive Structures*. University of Chicago Press
- Pope A. (2011). *The Rape of the Lock and Other Major Writings*. Penguin Classics. Kindle Edition.
- Weber M. (2004). *The vocation lectures: Science as a vocation, politics as a vocation*. Hackett Publishing.

References

- Abysova, M. A. (2013). Evolution of socio-philosophical views on the problem of social inequality: Antiquity and the Middle Ages. *Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Cultural Studies*, (2), 32–35. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_2_8 [in Ukrainian]
- Ivakin, H. Yu., & Vortman, D. Ya. (2013). Podil, historical district of Kyiv. Ed. by V. A. Smolii. *Encyclopedia of Ukrainian History* Vol. 9. Naukova dumka. <http://www.history.org.ua/?termin=Podil> [in Ukrainian]
- Aureli, P. V. (2011). *The possibility of absolute architecture*. MIT Press.
- Bauman, Z. (1989). *Modernity and the Holocaust*. Cornell University Press.
- Benevolo L. (1980). *The history of the city*. MIT Press.
- Benjamin W. (1968). Theses on the philosophy of history. In H. Arendt (Ed.), *Illuminations* (H. Zohn, Trans.). Schocken Books.
- Benjamin, W. (1969). Paris: Capital of the nineteenth century. *Perspecta*, 12, 165–172. <https://doi.org/10.2307/1566965>
- Berstein N. (1967). *The Co-ordination and Regulation of Movements*, Pergamon Press.
- Brown, H. P. (1988). *Egalitarianism and the generation of inequality*. Clarendon Press.
- Clark A. (2016). *Surfing Uncertainty: Prediction, Action and The Embodied Mind*. Oxford University Press.
- Foucault M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. Tr. by G. Burchell, ed. by M. Senellart. Palgrave Macmillan.
- Gilson, E. (1955). *The history of Christian philosophy in the Middle Ages*. Random House.
- Heidegger, M. (1977). The question concerning technology. *The question concerning technology and other essays*. Ed. by D. F. Krell. Harper & Row.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*, Random House.
- Koolhaas R. (1995). *The generic city*. Monacelli Press.
- Kostof, S. (1991). *The city shaped: Urban patterns and meanings through history*. Bullfinch Press.
- Mumford L. (1961). *The city in history: Its origins, its transformations, and its prospects*. Harcourt, Brace & World.
- Norberg-Schulz, Ch. (1979). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli Press.
- Piaget J. 1985 *The Equilibration of Cognitive Structures*. University of Chicago Press.
- Pope A. (2011). *The Rape of the Lock and Other Major Writings*. Penguin Classics. Kindle Edition.
- Weber M. (2004). *The vocation lectures: Science as a vocation, politics as a vocation*. Hackett Publishing.

Отримано редакцією журналу / Received: 18.03.26
 Прорецензовано / Revised: 20.04.26
 Схвалено до друку / Accepted: 27.04.26
 Опубліковано / Published: 29.05.26

TRANSFORMATION OF THE CULTURAL SPACE OF A EUROPEAN CITY: FROM THE ORGANIC FABRIC OF THE MIDDLE AGES TO A MODERN URBAN PROJECT

Background. *The study of the transformation of the cultural space of a European city from the organic, symbolically saturated fabric of the Middle Ages to the rationalized and functionally differentiated urban models of Modernity, which laid the foundation for modern processes of globalization, standardization and unification of urban space, calls for the rethinking of worldview and philosophical principles of urban planning and allows us to reveal how the change in ideas about order, rationality and power influenced the formation of spatial practices and cultural codes of the city.*

In this context, the analysis of the transition of European culture and modes of thought from Premodernity to Modernity is of particular importance, as it sheds light on solving contemporary problems of preserving cultural heritage and the loss of the identity of a "typical city".

The purpose of the article is to highlight the relationship between the philosophical and worldview foundations of modernity and the transformation of the cultural space of the European city. This aim involves (1) a comparative analysis of the planning and functioning of medieval and modern cities and (2) an examination of the impact of the transformation of the urban environment on human creative and cognitive potential.

M e t h o d s . *The study employs historical-philosophical, comparative-historical, psychological methods, as well as the case study analysis.*

R e s u l t s . *The study shows that the change in the worldview foundations of European culture – from sacred cosmology to a rationalized understanding of the world – was accompanied by profound changes in the organization of urban space. The medieval city was formed as an organic fabric that reflected the religious-symbolic conception of the cosmos. In contrast, modern urbanism was based on the principles of geometric regularity, functional differentiation and centralized planning. Particular attention is paid to the process of rationalization and "disenchantment of the world", which was shaped by the "Gestell" as a mode of revealing Being. The study shows that the modern city becomes not only an architectural but also a political project, a manifestation of a new type of "power over life".*

C o n c l u s i o n s . *The study hypothesizes that the transition between historical eras is accompanied not only by the creation of new spatial forms but also by the destruction of material and symbolic traces of previous cultural worlds, thereby limiting the possibilities of contemporary understanding of the past. At the same time, the unification of the urban environment leads to dehumanization and depersonalization, reducing the cognitive, creative, and existential potential of human development.*

K e y w o r d s : *city as a project, cultural space, organic fabric, rationalism, Modernity, genius loci, identity, Gestell (enframing).*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в ухваленні рішення про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.